

BÖLGESEL DEVLET HİZMETLERİ VE BÖLGESEL BÜYÜME İLİŞKİSİ

Ömer YILMAZ*

Vedat KAYA**

Özet:

Bu makale bölgesel devlet hizmetleri ile kişi başına gayri safi bölgesel hâsıla artışı arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlar. Çalışmada bölgesel kamu harcamalarındaki veri yetersizliği nedeniyle, "bölgesel devlet hizmetleri" açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Çalışma 1975-2000 dönemi için Türkiye'deki yedi coğrafi bölgeyi kapsamaktadır. Çalışmada zaman serisi analizleri kullanılmıştır. Bulgular, yedi bölge için de bölgesel devlet hizmetleri ve bölgesel büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Marmara, Akdeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri için bu ilişki anlamlı; Ege ve İç Anadolu Bölgeleri içinse anlamsızdır. Ayrıca değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin olup olmadığını test etmek için kullanılan Johansen-Juselius eş-bütünleşme test sonuçlarına göre bölgesel büyüme ve bölgesel devlet hizmetleri arasında herhangi bir eş-bütünleşme ilişkisine rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel devlet hizmetleri, bölgesel büyüme, eş-bütünleşme.

A RELATIONSHIP BETWEEN REGIONAL GOVERNMENT SERVICES AND REGIONAL GROWTH

Abstract:

This study aims to analyse a relationship between regional government services and an increase in per capita gross regional product. In the study regional government services are used as an explanatory variable due to lack of data related to regional public spending. The study covers seven geographic regions in Turkey for the period of 1975-2000. In this study time series analyses

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, omyilmaz@atauni.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, vkaya@atauni.edu.tr

are used. Empirical findings show that there is a positive relationship between regional government services and regional growth, which is statistically significant for the regions of East Anatolia, South-East Anatolia, Marmara, Mediterranean and Blacksea While it is statistically insignificant for the regions of Aegean, and Central Anatolia. Also, Johansen-Jeselius cointegration test which is used for investigating whether there is a long run relationship between variables, show that there is no cointegration between regional growth and regional government services. So it is possible to say that there is not a long run relationship between those two variables.

Keywords: Regional government services, regional growth, cointegration.

GİRİŞ

Günümüzde hangi iktisat ekolünün temsilcisi olursa olsun birçok iktisatçının üzerinde fikir birliğine vardığı önemli bir nokta, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede devletin ekonomik hayattaki yerinin çok daha büyüdüğü ve özel sektöre yönelik olarak da düzenleyici rolünün giderek arttığıdır (Landau, 1986: 35). Dolayısıyla, 1950'li yıllardan itibaren devletin ekonomik hayattaki rolünün artması, iktisatçıları kamu harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkilerini incelemeye yöneltmiştir.

Bugüne kadar yapılan birçok çalışmaya rağmen kamu harcamalarındaki bir artışın ekonomik büyümeye olan etkileri ile ilgili kesin bir yargı oluşmamıştır (Landau, 1983: 784). Bununla birlikte, lehte ve aleyhte ileri sürülen çeşitli görüşler bulunmaktadır. Kamu harcamaları ve ekonomik büyümeyle ilgili olarak üzerinde durulması gereken ilk görüş, kamu kesimi büyüklüğünün verimlilik ve ekonomik büyümeyi yavaşlatacağı yönündedir (Ulutürk, 2001: 132). Bu görüşe göre kamu sektörünün büyük olması verimliliği azaltacak ve ekonomik büyümeyi yavaşlatacaktır. Bunun nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: a) kamu kesimi genellikle düşük verimle çalışmaktadır. Faaliyetlerin düzenlenme süreci genellikle aşırı yük oluşmasına ve ekonomik sistemin maliyetinin artmasına yol açmaktadır. b) devletin ekonomik sisteme müdahale etmek için kullandığı para ve maliye politikası araçları, ekonomik teşviklerin bozulmasına ve sistemin verimliliğinin düşmesine neden olmaktadır.

Bu görüşün karşısında olanlara göre ise devlet, ekonomik büyüme sürecinde güçlü bir etkiye sahiptir. Kamu kesimi, ekonomik büyüme açısından lokomotif sektördür. Devlet, özel ve toplumsal çıkarların uyumlaştırılmasında özel bir görev üstlenmektedir. Devlet ülkenin sahip olduğu kaynakların sömürülmesini önler, verimli yatırımların artmasını güvence altına alır ve ekonominin büyümesi ve ülkenin kalkınması için sosyal yönden en uygun yönlendirmeleri yerine getirir (Ram, 1986: 191).

Kamu harcamaları ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen birçok çalışma, veri seti ve uygulanan ekonometrik yöntemler yönüyle değişiklik arz etmekte ve çoğunlukla da birbiriyle çelişen sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmaların bazılarında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki pozitif ve anlamlıdır (Aschauer 1989, Ram 1986; Romer 1989, 1990a ve 1990b, Terzi 1998). Aynı ilişki bir takım çalışmalara göre negatif ve anlamlı (Landau 1983, 1985, 1986; Barth ve Bradley 1987; Grier ve Tullock 1989; Alexander 1990; Barro 1990, 1991); bazılarında ise anlamsız veya oldukça zayıftır (Barro 1989; Kormendi ve Meguire 1985; Levine ve Renelt 1992).

Bu tartışma kapsamında son yıllarda, özellikle siyasal anlamda, söylemlerin büyük bir çoğunluğunda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerimizin kamu hizmetlerinden yeterince pay alamadığı ve bu nedenle bu bölgelerimizin yeterince kalkınamadığı yönünde eleştirilere yer verilmektedir. Dolayısıyla bu bölgelerdeki illerin devlet tarafından ihmal edilmesinin bir sonucu olarak geri kaldığı ifade edilmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'deki yedi coğrafi bölge kapsamında bölgesel devlet hizmetlerinin bölgesel hâsıla içerisindeki payı ve bölgesel kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla büyüme oranı arasındaki ilişkiyi, 1975–2000 dönemi için incelemektedir. Çalışmada kamu harcamaları ve bölgesel büyüme arasındaki ilişki test edilmek istenmiştir. Ancak, bölgesel anlamda kamu harcamalarına ait verilerdeki yetersizlik nedeniyle, bölgesel kamu harcamaları değişkeni yerine bölgesel devlet hizmetleri kullanılmıştır. Ayrıca bölgesel büyümeye önemli ölçüde etki ettiği bilinen özel sektör yatırımları da veri yetersizliği nedeniyle çalışmaya dâhil edilememiştir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde çalışmada kullanılan yöntem ve veriler sunulmakta, ikinci bölümde uygulama sonucu elde edilen bulgular tartışılmakta ve çalışma genel bir değerlendirmenin yer aldığı sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

1) YÖNTEM VE VERİLER

Çalışmada Türkiye'deki yedi coğrafi bölgeye ait bölgesel devlet hizmetlerinin bölgesel hâsıla içindeki payı ve kişi başına gayri safi bölgesel hâsıladaki artış oranı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Modelin genel yapısının kurulmasında büyük ölçüde Landau (1983)'dan yararlanılmıştır. Genel anlamda modeli aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür:

$$KBGSBH_{nt} = \alpha + \beta_1 BDH_{nt} + \beta_2 D + u_t \quad (1)$$

Burada;

$KBGSBH_{nt}$: n bölgesinde t dönemi için kişi başına gayri safi bölgesel hâsıla büyüme oranı

BDH_{nt} : n bölgesinde t dönemi için bölgesel devlet hizmetlerinin bölgesel hâsıla içerisindeki payı

D: 1975–1986 dönemi için ‘1’ ve 1987–2000 dönemi için ‘0’ değeri alan kukla değişken

u_t : hata terimini ifade etmektedir.

(1) nolu eşitlikle bölgesel devlet hizmetlerindeki herhangi bir değişimin kişi başına gayri safi bölgesel hâsılda ne şekilde bir değişime yol açacağı araştırılmaktadır. Ayrıca verilerin iki ayrı kaynaktan temin edilmesinin modelde anlamlı bir değişim yapıp yapmadığının tespiti amacıyla modele bir de kukla değişken ilave edilmiştir.

Çalışmada kullanılan veriler Özötün (1980, 1988) ve Devlet İstatistik Enstitüsü’nün (DİE) değişik tarihli istatistiklerinden derlenmiştir. Çalışmada kullanılan devlet hizmetleri sektörü genel bütçe, katma bütçe, mahalli idareler, köyler ve muhtarlıkları kapsamaktadır.

Çalışmada öncelikle değişkenlerin zaman serisi özellikleri incelenmiştir. Çünkü zaman serisi özellikleri incelenmeden tahmin edilen bir model Granger ve Newbold (1974)’un ifade ettiği gibi, gerçekte olmayan ilişkilerin varmış gibi gözükmesi olarak ifade edilen sahte regresyonlara (spurious regressions) neden olabilmektedir. Bu nedenle, model çözümlerinde kullanılacak olan değişkenlerin durağan olup olmadıkları ve eğer durağan iseler hangi seviyede durağan oldukları Dickey-Fuller (1979, 1981) tarafından geliştirilen ADF (Augmented Dickey-Fuller) birim kök testi ile belirlenmiştir. ADF birim kök testinde kullanılan prosedür aşağıda (2) nolu denklemde gösterilmiştir:

$$\Delta Y_t = \alpha + \gamma \text{Trend} + \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

ADF testi, tahmin edilen (2) nolu regresyon denkleminde ρ ’nin 0’a eşit olup olmadığını test etmektedir. H_0 hipotezi, yani $\rho = 0$ reddedilebiliyorsa, Y değişkeninin orijinal seviyesinde durağan olduğuna, aksi durumda durağan olmadığına karar verilir. Orijinal seviye değerlerinde durağan bulunmayan serilerin birinci farklarının durağan olup olmadıklarının araştırmak için, (2) nolu denklemdeki prosedür bu defa serilerin birinci farkları için yinelenir. Seriler durağan bulununcaya kadar (2) nolu denklemdeki prosedür tekrar edilir. (2) nolu regresyon denklemindeki ($\rho = 0$) için hesaplanan geleneksel t istatistiği MacKinnon (1991) tarafından geliştirilen kritik değerler ile karşılaştırılarak değişkenin durağan olup olmadığına karar verilir. ADF testinin sağlıklı sonuç vermesi, her şeyden önce (2) nolu regresyon denkleminin otokorelasyon (ardışık bağımlılık) probleminin uzak olmasına bağlıdır. Söz konusu denklemde otokorelasyon probleminin giderilmesi, bağımlı değişkenin birinci farkının ‘k’ dönemlik gecikmesinin açıklayıcı değişken olarak modele katılmasını gerektirmektedir (Yamak ve Küçükale, 1997: 6).

Bilindiği gibi iki değişken arasındaki eş-bütünleşme analizinin, yani iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığının test edilebilmesi için, analize tabi tutulan her bir değişkenin en az birinci derecede bütünleşik olmaları ve aynı zamanda değişkenlerin bütünleşme derecelerinin de eşit olması gerekmektedir.

II) BULGULAR

Çalışmada kullanılan on altı adet değişkenin durağan olup olmadıkları Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi yardımıyla sınanmıştır. ADF birim kök testi sonuçları Tablo : 1'de verilmiştir. Buna göre hem devlet hizmetlerini kapsayan değişkenler hem de büyüme oranlarına ait değişkenler birinci farklarında durağan çıkmışlardır. Tablo : 1'den de görüleceği gibi değişken çiftlerinin bütünleşme dereceleri birbiriyile aynıdır. Bu nedenle bu değişken çiftleri arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştıran bir eş-bütünleşme sınamasının yapılması gereklidir. Eş-bütünleşme sınamasından alınacak sonuca göre kısa ve uzun dönemli ayarlama sürecini gösteren ve dinamik bir modele uyarlanan bir hata düzeltme mekanizmasının kullanılmasına karar verilir (Paleologos ve Georgantelis, 1997: 238).

Tablo : 1
Augmented Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Seviye Değerleri			1. Fark Değerleri		
	Sabitsiz	Sabitli	Sabit/Trend	Sabitsiz	Sabitli	Sabit/Trend
Turdevhiz	-0.167(0)	-1.328(0)	-1.365(0)	-4.178(0) ^(a)	-4.091(0) ^(a)	-4.166(0) ^(b)
Mardevhiz	-0.529(0)	-1.553(0)	-1.328(0)	-4.532(0) ^(a)	-4.443(0) ^(a)	-4.584(0) ^(a)
Egedevhiz	-0.430(0)	-1.615(0)	-1.424(0)	-5.258(0) ^(a)	-5.149(0) ^(a)	-5.232(0) ^(a)
Akdevhiz	0.105(0)	-1.016(0)	-1.319(0)	-4.073(0) ^(a)	-3.993(0) ^(a)	-4.175(0) ^(b)
İçdevhiz	-1.146(0)	-2.489(0)	-2.223(0)	-5.957(0) ^(a)	-5.857(0) ^(a)	-5.855(0) ^(a)
Kardevhiz	0.125(0)	-1.154(0)	-1.386(0)	-3.814(0) ^(a)	-3.731(0) ^(a)	-3.767(0) ^(b)
Doğdevhiz	0.732(0)	-0.758(0)	-1.330(0)	-2.901(0) ^(a)	-2.899(0) ^(c)	-2.808(0)
Gündevhiz	0.572(1)	-0.923(1)	-1.708(1)	-3.230(1) ^(a)	-3.238(1) ^(b)	-3.229(1)
Turbo	1.229(0)	-1.335(0)	-1.383(0)	-5.157(0) ^(a)	-5.337(0) ^(a)	-5.344(0) ^(a)
Marbo	0.910(0)	-1.498(0)	-1.143(0)	-5.229(0) ^(a)	-5.274(0) ^(a)	-5.404(0) ^(a)
Egebo	1.426(0)	-1.739(0)	-1.125(0)	-5.240(0) ^(a)	-5.531(0) ^(a)	-5.866(0) ^(a)
Akbo	1.009(0)	-1.495(0)	-1.716(0)	-5.224(0) ^(a)	-5.309(0) ^(a)	-5.324(0) ^(a)
İçbo	1.169(0)	-1.169(0)	-1.762(0)	-5.478(0) ^(a)	-5.678(0) ^(a)	-5.582(0) ^(a)
Karbo	1.262(0)	-1.022(0)	-1.924(0)	-5.020(0) ^(a)	-5.202(0) ^(a)	-5.086(0) ^(a)
Doğbo	0.729(0)	-1.062(0)	-1.638(0)	-4.757(0) ^(a)	-4.700(0) ^(a)	-4.608(0) ^(a)
Günbo	0.293(0)	-1.325(0)	-1.761(0)	-5.196(0) ^(a)	-5.101(0) ^(a)	-4.987(0) ^(a)
<i>a = %1</i>	<i>-2.660</i>	<i>-3.708</i>	<i>-4.355</i>	<i>-2.660</i>	<i>-3.720</i>	<i>-4.374</i>
<i>b = %5</i>	<i>-1.955</i>	<i>-2.980</i>	<i>-3.594</i>	<i>-1.955</i>	<i>-2.985</i>	<i>-3.603</i>
<i>c = %10</i>	<i>-1.623</i>	<i>-2.629</i>	<i>-3.232</i>	<i>-1.623</i>	<i>-2.632</i>	<i>-3.237</i>

Not : Parantez içerisindeki rakamlar uygun gecikme uzunlukları olup Schwartz Bayesian Kriteri esas alınarak hesaplanmıştır.

Tablo : 2 Johansen-Juselius eş-bütünleşme test sonuçlarını göstermektedir. Buna göre çalışmaya dahil edilen modellerin tamamı için kişi başına gayri safi bölgesel hâsıla büyüme oranı ile bölgesel devlet hizmetlerinin bölgesel hasıla içerisindeki payı arasında herhangi bir eş-bütünleşme ilişkisine rastlanmamıştır. Dolayısıyla kısa ve uzun dönemli ayarlama sürecini gösteren ve dinamik bir modele uyarlanan bir hata düzeltme mekanizmasının kullanılmasına gerek yoktur. Bu durumda modeli değişkenlerin durağan buldukları 1. fark değerleriyle tahmin etmek uygun olacaktır.

Tablo : 2
Johansen- Juselius Eş-Bütünleşme Test Sonuçları

Bölgeler	Sıfır Hipotezi	Alternatif Hipotez	Olabilirlik Oranı	%5 Kritik Değer	%1 Kritik Değer
Türkiye	$r = 0$	$R = 1$	12.874	15.41	20.04
	$r \leq 1$	$r = 2$	3.515	3.76	6.65
Marmara Bölgesi	$r = 0$	$r = 1$	14.853	15.41	20.04
	$r \leq 1$	$r = 2$	3.212	3.76	6.65
Ege Bölgesi	$r = 0$	$r = 1$	8.453	15.41	20.04
	$r \leq 1$	$r = 2$	3.135	3.76	6.65
Akdeniz Bölgesi	$r = 0$	$r = 1$	8.801	15.41	20.04
	$r \leq 1$	$r = 2$	2.451	3.76	6.65
İç Anadolu Bölgesi	$r = 0$	$r = 1$	11.228	15.41	20.04
	$r \leq 1$	$r = 2$	2.710	3.76	6.65
Karadeniz Bölgesi	$r = 0$	$r = 1$	10.490	15.41	20.04
	$r \leq 1$	$r = 2$	2.719	3.76	6.65
Doğu Anadolu Bölgesi	$r = 0$	$r = 1$	14.055	15.41	20.04
	$r \leq 1$	$r = 2$	0.902	3.76	6.65
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	$r = 0$	$r = 1$	11.096	15.41	20.04
	$r \leq 1$	$r = 2$	1.250	3.76	6.65

Tablo : 3 model tahmin sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, biri Türkiye toplamı yedisi ise coğrafi bölgeleri temsilen düzenlenmiş sekiz adet denklem bulunmaktadır. Tablo : 3'ten de görülebileceği gibi regresyon denklemlerinde devlet hizmetleri değişkeni Türkiye toplamı, Ege ve İç Anadolu Bölgeleri için anlamsızdır. Marmara, Akdeniz, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri içinse anlamlı çıkmıştır. Devlet hizmetleri değişkeni Marmara Bölgesi için %5, Akdeniz, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri içinse %1 önem düzeyinde anlamlıdır.

Verilerin iki ayrı kaynaktan derlenmesinin modelde anlamlı bir etki yapmıyıp yapmadığını sınamak amacıyla modele dâhil edilen ve 1975–1986 dönemi için ‘1’, 1987–2000 dönemi için ‘0’ değeri alan kukla (dummy) değişken bütün denklemlerde anlamsız çıkmıştır. Dolayısıyla iki dönem arasında verilerden kaynaklanan anlamlı bir değişim yoktur.

Tablo: 3
Model Tahmin Sonuçları

Bölge adı	Regresyon denklemi	R ²	DW	F
Türkiye	$\Delta\text{Türbo} = 0.009 + 0.136\Delta\text{Türdevhiz} + 0.009D$ (0.424) (1.420) (0.282)	0.085	2.161	1.022
Marmara Bölgesi	$\Delta\text{Marbo} = -0.008 + 0.196\Delta\text{Mardevhiz} + 0.030D$ (-0.411) (2.249)** (1.083)	0.191	2.110	2.597***
Ege Bölgesi	$\Delta\text{Egebo} = 0.009 + 0.067\Delta\text{Egedevhiz} + 0.022D$ (0.430) (0.699) (0.707)	0.036	2.332	0.414
Akdeniz Bölgesi	$\Delta\text{Akbo} = -0.012 + 0.329\Delta\text{Akdevhiz} + 0.030D$ (-0.474) (3.289)* (0.853)	0.332	1.960	5.474*
İç Anadolu Bölgesi	$\Delta\text{İçbo} = 0.026 + 0.103\Delta\text{İçdevhiz} - 0.013D$ (0.944) (0.764) (-0.310)	0.040	2.276	0.458
Karadeniz Bölgesi	$\Delta\text{Karbo} = 0.005 + 0.287\Delta\text{Kardevhiz} + 0.011D$ (0.243) (3.122)* (0.372)	0.323	2.113	5.242*
Doğu Anadolu	$\Delta\text{Doğbo} = -0.012 + 0.380\Delta\text{Doğdevhiz} + 0.011D$ (-0.621) (4.720)* (0.380)	0.526	2.246	12.192*
Güneydoğu Anadolu	$\Delta\text{Günbo} = -0.029 + 0.464\Delta\text{Gündevhiz} + 0.017D$ (-0.827) (3.610)* (0.339)	0.393	2.325	7.134*

Not: Parantez içerisindeki rakamlar t değerleridir. *= %1, **= %5 ve ***= %10 önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Δ simgesi fark işlemcisini temsil etmektedir.

Modelde yer alan regresyon denklemlerinin açıklayıcılığını gösteren R² değerleri Türkiye toplamı, Ege ve İç Anadolu Bölgesi için düşüktür. Diğer beş bölge içinse ortalama bir açıklayıcılığa sahiptir. Ancak şurası unutulmamalıdır ki farklarla çalışılan modellerde düşük R² değerleri normal olarak kabul edilebilir (Emsen, 1998: 132).

Modelde yer alan denklemlerin bir bütün olarak değerlendirilmesinde kullanılan F değerleri incelendiğinde Türkiye, Ege ve İç Anadolu bölgesine ait denklemler anlamsız, Marmara, Akdeniz, Karadeniz ve Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ise anlamlı bulunmuştur. Modelin genel olarak anlamlılığı Marmara Bölgesi için %5, diğer dört bölge içinse %1'dir.

Bulguların incelenmesinden Marmara, Akdeniz, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde büyümede devlet hizmetlerinin etkinliği ön plana çıkmakla birlikte, veri yetersizliği nedeniyle özel sektör yatırımlarının modele dâhil edilememesi, bu beş bölgede büyümenin sadece kamu kaynaklı olduğu izlenimi yaratmaktadır. Oysa bu bölgelerimizden Marmara ve Akdeniz Bölgeleri özel sektör yatırımlarından yeterince yararlanmakta iken, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri özel sektör yatırımlarını yeterince alamamaktadır. Bunda da özel sektör işletmelerinin kuruluş yeri seçim kriterleri önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, hem işletmelerin kuruluş yeri seçiminde etken olan hem de bu üç bölgemizde özel sektör yatırımlarının daha az olmasına neden olan faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Dinler, 1994: 51-70):

a) Taşıma Giderlerinin Varlığı: İşletmelerin kuruluş yeri seçiminde taşıma giderleri önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle üretim maliyeti içinde taşıma giderlerinin, hammaddenin üretim merkezine, mamul maddenin tüketim merkezine kadar olan payı arttıkça, işletmeler, maliyet giderlerini düşürmek amacıyla taşıma giderlerinin en az olduğu bölgelere yönelmek zorunluluğu hissedeceklerdir. Özel sektör işletmelerinin büyük bir bölümü taşıma giderlerinin yüksek olması nedeniyle bu üç bölgemizi tercih etmemektedir.

b) Dışsal Ekonomiler: Özellikle bu üç bölgenin pozitif dışsal ekonomilerden yeterince yararlanamaması özel sektör yatırımlarının bu bölgelerden kaymasına neden olmaktadır. Pozitif anlamda düşünüldüğünde, dışsal ekonomi, işletmelerin kendi faaliyetleri dışında, bulunduğu endüstrinin kalabalıklaşması sonucu, o bölgeden sağladığı avantajların tümünü ifade eder. Bu pozitif dışsallıklar diğer işletmelerin faaliyetleri sonucu sağlanabileceği gibi (örneğin, yarı işlenmiş mamulleri elde etme kolaylığı, kalifiye eleman temini, pazarlama avantajları, satın alınan hizmetlerden sağlanan dışsallıklar), kamusal faaliyetler sonucu ortaya çıkan dışsallıklar da olabilir (örneğin; ulaşım, haberleşme, elektrik enerjisi, endüstriyel kullanım ve içme suyu, kanalizasyon ve atıkların atılması, sosyal konutlar, itfaiye hizmetleri ve mesleki kuruluşlarca sağlanan hizmetlerden oluşan altyapı hizmetleri ya da mahalli vergi ve özendirme önlemleri)

c) İklim: İklimin çalışanların verimi üzerinde dolaysız etkileri vardır. Aşırı sıcak, aşırı soğuk ya da ısı derecesinin sık sık değiştiği bölgeler, verim üzerinde etkili olduğundan kuruluş yeri seçiminde de etkindir. İklimin işçi üzerindeki etkisinin yanı sıra işletme binasının yapım maliyeti, ısınma ya da soğutma giderlerinde de etkisi vardır. İklim ve bitki örtüsü nedeniyle özel sektör yatırımları bu üç bölgemizden diğer bölgelere kaymaktadır.

d) Güvenlik: İşletmelerin kuruluş yeri seçiminde güvenlik unsuru da önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ni kapsayan terör olayları nedeniyle özel sektör yatırımları bu bölgelerimizden kaçmaktadır. Bu

bölgelerimizdeki terör olayları sadece yatırımlar üzerinde değil, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerin de aksamasına neden olmaktadır.

SONUÇLAR

Bölgesel büyüme ve bölgesel devlet hizmetleri arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlayan bu çalışma, Türkiye'deki yedi coğrafi bölgeyi kapsamaktadır. Çalışmada çıkış noktası olarak, bölgesel kamu harcamaları düşünülmüş, fakat veri yetersizliği nedeniyle kamu harcamaları yerine açıklayıcı değişken olarak devlet hizmetleri kullanılmıştır.

Yedi coğrafi bölgeden Ege ve İç Anadolu Bölgesinde bölgesel devlet hizmetleri ile bölgesel büyüme arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamışken; Marmara, Akdeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'nde anlamlı bir ilişki görülmüştür. Hem Türkiye hem de bölgelerin tamamı için büyüme ile ilişkilendirilen devlet hizmetleri değişkeninin parametre işaretleri pozitifdir. Dolayısıyla anlamlı değişkenler açısından devlet hizmetlerinin büyümeye olumlu yönde etki yaptığını söyleyebiliriz.

Tek tek değişkenlerin anlamlılıklarının incelenmesinin yanı sıra modele dâhil edilen denklemler bir bütün olarak incelendiğinde Türkiye toplamı, Ege ve İç Anadolu Bölgesine ait denklemler anlamsız, diğer beş bölgeye ait denklemler ise anlamlı sonuçlar vermiştir.

Ancak Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinde devlet hizmetleri değişkeninin anlamlı çıkması, bu bölgelerde devletin çok fazla yatırım yapmasından kaynaklanmamakta, daha çok özel yatırımların veri yetersizliği nedeniyle modele dâhil edilememesi sonucu, devlet hizmetlerinin modelde baskın bir rol oynamasından kaynaklanmaktadır. Marmara ve Akdeniz Bölgesi ise gerek pozitif dışsallıkları gerekse iklim ve coğrafi konumu devlet yatırımları ile uyumlaştırarak büyümeyi gerçekleştirmektedir.

EKLER

Ek Tablo : 1 Değişkenlerin Adları, Sembolleri ve Birimleri

Değişken adı	Sembolü	Birimi
Türkiye devlet hizmetlerinin GSYİH içindeki payı	Türdevhiz	%
Marmara Bölgesi devlet hizmetlerinin bölgesel hâsıla içindeki payı	Mardevhiz	%
Ege Bölgesi devlet hizmetlerinin bölgesel hâsıla içindeki payı	Egedevhiz	%
Akdeniz Bölgesi devlet hizmetlerinin bölgesel hâsıla içindeki payı	Akdevhiz	%
İç Anadolu Bölgesi devlet hizmetlerinin bölgesel hâsıla içindeki payı	İçdevhiz	%
Karadeniz Bölgesi devlet hizmetlerinin bölgesel hâsıla içindeki payı	Kardevhiz	%
Doğu Anadolu Bölgesi devlet hizmetlerinin bölgesel hâsıla içindeki payı	Doğdevhiz	%
Güneydoğu Anadolu Böl. devlet hizmetlerinin bölgesel hâsıla içindeki payı	Gundevhiz	%
Türkiye büyüme oranı	Türbo	%
Marmara Bölgesi büyüme oranı	Marbo	%
Ege Bölgesi büyüme oranı	Egebo	%
Akdeniz Bölgesi büyüme oranı	Akbo	%
İç Anadolu Bölgesi büyüme oranı	İçbo	%
Karadeniz Bölgesi büyüme oranı	Karbo	%
Doğu Anadolu Bölgesi büyüme oranı	Doğbo	%
Güneydoğu Anadolu Bölgesi büyüme oranı	Günbo	%

KAYNAKÇA

- ALEXANDER, W.R. (1990), 'Growth: Some Combined Cross-Sectional and Time Series Evidence from OECD Countries', *Applied Economics*, 22, pp. 1197-1204.
- ASCHAUER, D.A. (1989), 'Is Public Expenditure Productive?', *Journal of Monetary Economics*, Vol: 23, pp. 177-200.
- BARTH, J.R. and M.D. BRADLEY, (1987), 'The Impact of Government Spending on Economic Activity', Manuscript, Washington: George Washington University.
- BARRO, R.J. (1989), 'Economic Growth in a Cross Section of Countries', Working Paper, No: 3120, Cambridge, Mass.: NBER, September.
- BARRO, R.J. (1990), 'Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth', *Journal of Political Economy*, (October), 98, Part II, S103-S125.
- BARRO, R.J. (1991), 'Economic Growth in a Cross Section of Countries', *Quarterly Journal of Economics*, CVI, (May 1991), pp. 407-444.
- DÍCKEY, D.A., and W.A. FULLER, (1979), 'Distribution of the Estimators for Autoregressive Series with a Unit Root', *Journal of the American Statistical Association*, 74, pp. 427-431.
- DÍCKEY, D.A., and W.A. FULLER, (1981), 'Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root', *Econometrica*, 49, pp. 1057-1072.
- DİNLER, Z. (1994), *Bölgesel İktisat*, Ekin Kitabevi, Bursa, Mayıs.
- EMSEN, Ö.S., *Döviz Kuru Ekonomisi ve Türkiye'deki Uygulamaları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), 1998.
- GRANGER, C.W.J., and P. NEWBOLD, (1974), 'Spurious in Econometrics', *Journal of Economics*, 2, pp. 111-120.
- GRİER, K.B. and G. TULLOCK, (1989), 'An Empirical Analysis of Cross-National Economic Growth, 1951-1980', *Journal of Monetary Economics*, 24, pp. 259-276.
- KORMENDÍ, R.C. and P.G.MEGUIRE, (1985), 'Macroeconomic Determinants of Growth: Cross-Country Evidence', *Journal of Monetary Economics*, 16, (September 1985), pp. 141-163
- LANDAU, D.L., (1983), 'Government Expenditure and Economic Growth: A Cross-Country Study', *Southern Economic Journal*, 49: 3, pp 783-792.
- LANDAU, D.L. (1985), 'Government Expenditure and Economic Growth in the Developed Countries: 1952-1976', *Public Choice*, No:3, 47, pp. 459-477.
- LANDAU, D.L. (1986), 'Government and Economic Growth in the Less Developed Countries: An Empirical Study for 1960-1980', *Economic Development and Cultural Change*, 35/1, pp. 35-75.
- LEVİNE, R. and D. RENELT (1992), 'A Sensitivity Analysis of Cross Country Growth Regressions', *American Economic Review*, 82(4), pp. 942-963.

- MACKINNON, J.G., (1991), 'Critical Values for Co-integration Tests', UC San Diego Discussion Paper, 90/4.
- ÖZÖTÜN, E. (1980), *Türkiye Gayri Safi Yurt İçi Hâsılası (İller İtibariyle), Kaynak ve Yöntemler (1975-1978)*, Ankara: DİE Matbaası, Yayın No:907,
- ÖZÖTÜN, E. (1988), *Distribution of Turkey's Gross Domestic Product by Provinces (1979-1986)*, İstanbul Chamber of Industry, Research Department Publication No: 1988/13, Avcıoğ Matbaası, İstanbul
- PALEOLOGOS, J.M. and S.E. GEORGANTELİS (1997), 'Does the Fisher Effect Apply in Greece a Cointegration Analysis', *Economia Internazionale*, Vol: LII, No: 2: pp. 229-244.
- RAM, R. (1986), 'Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data', *The American Economic Review*, March, 76/1, pp. 191-203.
- ROMER, P.M. (1989), 'What Determines the Rate of Growth and Technological Change', World Bank Working Papers.
- ROMER, P.M. (1990a), 'Human Capital and Growth: Theory and Evidence', *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 40, pp. 47-57.
- ROMER, P.M. (1990b), 'Capital, Labour and Productivity', *Brookings Papers on Economic Activity*, Special Issue, pp. 337-420.
- TERZİ, H. (1998), 'Kamu Harcamaları ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme', *İktisat İşletme ve Finans*, Yıl:13, Sayı:142, ss. 67-77.
- ULUTÜRK, S. (2001), 'Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi', *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 1, ss. 131-139.
- YAMAK, N. ve Y. KÜÇÜKKALE, (1997), 'Türkiye'de Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi', *İktisat, İşletme ve Finans*, Yıl:12, Sayı: 131, ss. 5-14.